

Lépes Bálint *Tükreinek* forrásairól

SZÁRAZ Orsolya

Debreceni Egyetem, Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, egyetemi docens
ORCID: 0009-0003-4946-6311

On the sources of LÉPES Bálint's eschatological works

Abstract | The name of LÉPES Bálint (1570–1623) is well-known in literary history for being one of the first representatives of Baroque prose style in the Hungarian language. He published two books on the Four Last Things in 1616 and 1617 in Prague. In the prefaces he makes clear that his works contain the Hungarian translation from Latin of the sermons of Italian author Gabriele INCHINO. In the scholarly literature LÉPES's claim has mostly been taken for granted, and has been questioned only by a few scholars who noticed the difference in length between the two texts and a few passages borrowed from other works. Nevertheless, until this point only partial comparisons between the Hungarian and the Latin text versions have been completed. Therefore, I decided to carry out a full and systematic comparison between LÉPES's and INCHINO's text, which has revealed the Hungarian author's further sources and the ways he adapted those for his own purposes. This study presents the most important findings that have emerged from this investigation.

Keywords | Baroque prose, secentismo, LÉPES Bálint, translation, compilatory practices

* Itt köszönöm meg Fazakas Gergelynek és Kőszeghy Péternek, hogy értékes javaslataikkal hozzájárultak a tanulmány végleges változatának elkészítéséhez.

Lépes Bálintot a magyar barokk próza, ezen belül pedig a *secentismo* magyarországi kezdeményezőjeként tartja számon az irodalomtörténet,¹ elsősorban két műve alapján: 1616-ban Prágában jelent meg az *Az halando es iteleltre menendeo tellyes emberi nemzetnek fenyes tükörö*, majd egy évvel később ugyanitt a *Pokoltol rettenteo es mennyei boldogsagra edesgeteo tükör*.² E műveket témájuk és forrásuk is összekapcsolja: a négy végső dologról szólnak, valamint Lépes az előljáró levélben mindkettő forrásául Gabriele Inchino³ latinra fordított munkáját nevezi meg.⁴ A lateráni kanonokok kongregációjához tartozó itáliai Inchino prédikációs kötete, a *Prediche sopra i quattro novissimi* először 1593-ban jelent meg, ekkor még a szerző tudta nélkül. A katalógusok további három olasz nyelvű kiadást regisztrálnak Inchino 1608-as haláláig. Ezek már a szerző jóváhagyásával, továbbá javításaival és bővítéseivel kerültek ki a nyomdából.⁵ Ha alaposabban megvizsgáljuk ezeket a kiadásokat, jól érzékelhető az a törekvés, hogy a prédikáló papok minél nagyobb haszonnal forgathassák a művet: ugyanis egyre több mutatóval látták el; a margón jelezték a *conzettókat*; P-vel (*predicatore*) jelölték azokat a beszédeket, amelyeket inkább a hitszónokok tudnak hasznosítani, C-vel (*curato*), amelyeket a plébánosok; valamint az előszavakban használati tanácsokat is megfogalmaztak a prédikátorok számára.

A mű latin fordítását egy német karthauzi szerzetes, Anton Dulcken (1560 k.–1623) készítette el, aki több olasz és spanyol szöveget ültetett át latinra.⁶ Fordítása először 1609-ben, majd 1613-ban Kölnben látott napvilágot. A két kiadás csupán a négy prédikációt megelőző paratextusok és indexek sorrendjében tér el egymástól.⁷ Két érv szól

1 BITSKEY István, „Lépes Bálint”, in *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*, főszerk. KÖSZEGHY Péter, szerk. TAMÁS Zsuzsanna, 14 köt. (Budapest: Balassi Kiadó, 2006), 6:488–489. Imádságoskönyve (Prága: Sessius Pál, 1615, RMNy 1093) jóval kevesebb figyelmet kapott. Egy felületes kutatás alapján ebben Lépes Ludolphus de Saxonia *Vita Christijének* oratióit fordítja. Ezt a munkát is érdemes lenne alaposabban megvizsgálni.

2 LÉPES Bálint, *Az halando es iteleltre menendeo tellyes emberi nemzetnek fenyes tükörö* (Prága: Sessius Pál, 1616, RMNy 1119), a továbbiakban LÉPES 1616; *Pokoltol rettenteo es mennyei boldogsagra edesgeteo tükör, melyből világosan ki teccik, hogy az kik iótt cselekesznek, az eorök eletre ménnek, az kik pedig gonoszt, az eorökké való tűzre vettének* (Prága: Sessius Pál, 1617, RMNy 1146), a továbbiakban LÉPES 1617.

3 INCHINO, „Gabriele Inchino e la «scuola» dei Canonici regolari lateranensi”, in Giorgio FORNI, *«Il nemico interno»: Politica, spiritualità e letteratura fra Cinque e Seicento*, 101–129 (Novara: Interlinea, 2018).

4 LÉPES 1616, előljáró levél, 8.

5 Velence: 1593, 1596, 1601, 1603. Az olasz országos könyvtári katalógust használtam: <https://opac.sbn.it/it/home#bc=1>, hozzáférés: 2024.07.02.

6 Említi BITSKEY István, „Lépes Bálint és az olasz »Seicento« stílus”, in BITSKEY István, *Eszmék, művek, hagyományok*, Csokonai Könyvtár: Bibliotheca studiorum litterarium 7, 148–160 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1996), 150. Lásd még a VD17 katalógusát <http://www.vd17.de/en/home>, hozzáférés: 2024.07.02.

7 GABRIEL INCHINUS, *Conciones de quatuor hominis novissimis*, ford. ANTONIUS DULCKEN (Colonia Agrippina: Crithius, 1609, VD17 12:192851F), a továbbiakban INCHINUS 1609; az 1613-as kiadási adatai ugyanezek (VD17 23:241219Q).

amellett, hogy Dulcken az 1601-es olasz kiadást fordította le. Az első és gyengébb érv az, hogy míg az 1601-es olasz kiadás olvasót megszólító előszava két korábbi olasz kiadást említ,⁸ addig a latin hármát.⁹ Ennél erősebben szól az 1601-es mellett az, hogy mivel a három olasz kiadás szövege eltér egymástól, bizonyos kiegészítések csak ebben vannak meg. A kutató abban a szerencsés helyzetben van, hogy a nyomdász ezeket a részeket a margón megjelölte. Néhány ilyen szövegrészt szűrőpróba-szerűen vissza-kerestem a Dulcken-fordításban, amely végül mindegyiket tartalmazta.¹⁰

A magyar szakirodalomban Lépes kétkötetes munkájának műfaji besorolása nem egyértelmű. Egyik korai értékelője, Koltay-Kastner Jenő legkigyakorlatos prédikációgyűjteményként hivatkozik rá.¹¹ Az RMNy elmékedésnek nevezi,¹² míg a MAMŰL-szócikket jegyző Bitskey István elmékedő olvasmánynak, ugyanakkor hozzáteszi: „A szövegben előforduló megszólítások arra mutatnak, hogy egyes témák prédikációként is elhangozhattak.”¹³ Egyetértés mutatkozik ugyanakkor abban, hogy Lépes sikerrel hozta létre az olasz seicento stílus magyar nyelvű prózai változatát.¹⁴

Az 1596-os olasz kiadás szerzői előszavából világos, hogy Inchino prédikációknak tekinti szövegeit, melyeket korábban el is mondott különböző itáliai városokban.¹⁵ A szövegeken azonban változtatásokat tett (részekre osztás, grammatikai személyek megváltoztatása, az aposztrofék számának csökkentése) annak érdekében, hogy ne csak szószékről hangozhassanak el, hanem alkalmasak legyenek közösségi felolvasásra és magányos olvasásra is. Lépes természetesen a magyarítás során átdolgozhatta úgy a prédikációkat, hogy azok az elmékedés műfajához kerüljenek közelebb, ez azonban eldönthetetlen mindaddig, amíg a latin fordítás és Lépes magyar szövegének szisztematikus összevetése nem történik meg.

Már Koltay-Kastner is megjegyezte 1944-es szemléjében, hogy Lépes „variálja olykor eredetijét”.¹⁶ Bán Imre 1971-es tanulmányában pedig arra figyelmeztetett, hogy „Lépesnek eredetijéhez való viszonya nincs tisztázva”.¹⁷ A szövegek összehasonlítása terén a legkiterjedtebb vizsgálatot Bitskey István végezte. 1994-es tanulmányában né-

8 Gabriello INCHINO, *Prediche sopra i quattro novissimi* (Venetia: appresso Domenico Farri, 1601), a továbbiakban INCHINO 1601, Domenico Farri a' virtuosi, et devoti, számozatlan lapon.

9 INCHINUS 1609, Pio Lectori, számozatlan lapon.

10 Csupán két példát említek, melyek bizonyítják, hogy Dulcken az 1601-es szövegváltozatot követi: INCHINO 1593, 17–18; INCHINO 1596, 19–20; INCHINO 1601, 27; INCHINUS 1609, 62; valamint INCHINO 1593, 23–24; INCHINO 1596, 28; INCHINO 1601, 31–32; INCHINUS 1609, 72–74.

11 KOLTAY-KASTNER Jenő, „A magyar irodalmi barokk 2.”, *Budapesti Szemle* 72 (1944): 113–133, 117.

12 RMNy 1119 és 1146.

13 BITSKEY, „Lépes Bálint”, 489.

14 KOLTAY-KASTNER, „A magyar irodalmi barokk 2.”, 117–120; BÁN Imre, „A magyar barokk próza változatai”, *Irodalomtörténet* 53 (1971): 473–500, 478–480; BITSKEY, „Lépes Bálint és az olasz »Seicento«...”, 148–160.

15 Gabriello INCHINO, *Prediche sopra i quattro novissimi* (Venetia: appresso i Guerra, 1596), Epistola d'Autore a' Lettori, ✱1r–v.

16 KOLTAY-KASTNER, „A magyar irodalmi barokk 2.”, 119.

17 BÁN, „A magyar barokk próza...”, 478.

hány olasz, latin és magyar szemelvény egymás mellé állításával illusztrálta Lépes és Dulcken fordítói gyakorlatát.¹⁸ Megfigyeléseit a következőképpen összegezte:

az olasz eredetit mind a latin, mind a magyar szöveg igen hűségesen adja vissza. A jelzőket viszont Lépes nagy kedvvel szaporítja, különösen a markáns, erős érzelmi hatásúakat.¹⁹ [...] semmivel sem ad kevesebbet érzéki hatás, dekorativitás és retorikus megszerkesztettség tekintetében, mint az olasz (és latin) eredeti szöveg. Itt-ott előfordul ugyan, hogy forrásainál bőbeszédűbb, egyes szavak körülírására kényszerül, de semmi lényeges nem veszik el tolla alatt, a magyar stílus nem szegényebb az olasz seicento barokkos áradású írásmódjánál.²⁰

Kovács Sándor Iván 2002-es cikkében elfogadta Bitskey megállapításait a stílusról, ugyanakkor a Lépes szövegében szereplő magyar példák miatt megkérdőjelezte, hogy a magyar az olasz és/vagy a latin hűséges fordítása lenne.²¹ A szövegek összehasonlítására nem vállalkozott, de reményét fejezte ki, hogy: „A módszeresebb összevetés majd talán még több magyar hozzátelet is felhozhat Lépes betűtengeréből, mint amire tisztességes elolvasással rámutathatunk.”²²

2016-os tanulmányában Förföldi Gábor tett igen fontos kijelentést:

Ha [...] jobban megnézzük a latin és a magyar könyvet, feltűnhet, hogy Lépes kétkötetes műve terjedelmileg legalább kétszerese Dulcken fordításának. Helyenként szövegszinten is nagyon nagy eltéréseket láthatunk, így érdemes lenne még egyszer alaposan összevetni a kettőt, mert kiderülhet, hogy Lépes sokkal szélesebb és változatosabb forrásanyagra támaszkodott, mint eddig hittük.²³

Förföldi ezen források között florilégiumokat valószínűsített, valamint Bonfinitól és Pázmány *Kalauzából* átvett részeket azonosított.²⁴

E rövid kutatástörténeti áttekintés után két dolgot konstatálhatunk: egyrészt azt, hogy Lépes Bálint *Tükreiről* igen kevés szakirodalmi munka született eddig;²⁵ másrészt azt, hogy a latin eredeti és a magyar szöveg összehasonlításával még adós a kutatás.

18 A tanulmány eredetileg 1994-ben jelent meg. 1996-os újraközlését használtam: BITSKEY, „Lépes Bálint és az olasz »Seicento«...”, 148–160.

19 Uo., 155–156.

20 Uo., 158–159.

21 Kovács Sándor Iván, „Felföldi íróportrék: Egy nagyszombati és egy nyitrai író”, *Palócföld* 48, 6. sz. (2002): 637–646, 643.

22 Uo.

23 FÖRFÖLDI Gábor, „A *Kalauz* helye a magyar vallásos antropológia történetében: Pázmány Péter érvei a katolikus Lépes Bálint és a református Margitai Láni Péter műveiben”, in *Útmutató: Tanulmányok Pázmány Péter Kalauzáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Pázmány irodalmi műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok 14, 9–29 (Budapest: MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016), 20.

24 Uo., 20–23.

25 A teljesség kedvéért megemlítem ezt a két írást is: HUSZÁR András, „Lépes Bálint – a halál képvisője”, *Irodalomismeret* 16 (2005): 91–94; NAGY Emese Ingrid, „Lépes Bálint haláltükré: Halálreprezentációk

Ezért vállalkoztam arra, hogy elvégezem a szisztematikus szövegösszevetést, jelen tanulmányban pedig az ennek során és nyomán született megfigyeléseimet és eredményeimet teszem közzé.

2. A négy végső dolog

2. 1. A halál

Az 1616-os kötet két témát tárgyal, a halált és az utolsó ítéletet. A címlapverzón főleg latin és kisebb részben magyar nyelvű idézetek olvashatók. Ezek a *Bibliából* származnak, az utolsó kivételével, mely egy középkori himnusz (*Hymnus de contemptu mundi*) négy sora. Mindegyik a halál elkerülhetetlenségét és idejének bizonytalanságát hangsúlyozza. A következtetést, melyet az embernek ebből a két tényből a saját életére vonatkozóan le kell vonnia, a vagyont gyűjtő gazdag elriasztó példája erősíti meg. Ezek az idézetek nem szerepelnek Inchino művének sem olasz, sem latin változatában. Lépes ezek után helyezte el a Pázmánynak írott latin nyelvű dedikációját.²⁶ Utána következik az előjáró levél, amely négy részből áll.²⁷ 1. nagyobb része Dulcken dedikációs levelének fordítása;²⁸ 2. Lépes írása arról, hogyan talált rá 1612-ben Inchino munkájának latin fordítására kölni útja során;²⁹ 3. Lépes lefordítja, rövidíti, tömöríti és adaptálja a kegyes olvasóhoz szóló paratextust a latin kiadásból (*Pio Lectori*).³⁰ Ez már nem Dulcken írása, hanem az olasz kiadó-nyomdászé. 4. Lépes visszaveszi a szót: szolgáljon a magyarság hasznára ez a mű; megadja a kötet két témáját, végül reményét fejezi ki, hogy a második, pokolról és mennyországról szóló kötetet is el tudja majd készíteni.³¹

Ezután kezdődik a halálról szóló prédikáció, melyet Lépes megfoszt a műfajmegjelöléstől, holott ez mind az olaszban (*predica*), mind a latinban (*concio*) ott van, aminek lehet jelentősége a fentebb említett műfaji kérdés tisztázásában. Érdeemes megjegyezni azt is, hogy a Pázmányhoz szóló dedikációban Lépes *sermón*nak nevezi Inchino szövegét, miközben a négy végső dologról való elmélkedés fontosságát emeli ki.³² A felosztásban követi Dulckent, aki római számokkal több részre tagolta az olaszban csupán négy részre osztott terjedelmes prédikációt. Lépes a latinból átveszi a margóra helye-

feltöltése a megtérés szolgálatában”, *Erdélyi Múzeum* 64, 3. sz. (2002): 121–132, doi: [10.36373/em-2022-3-10](https://doi.org/10.36373/em-2022-3-10). Mivel újat nem tesznek hozzá a Lépes-kutatáshoz, a fenti összefoglalóba nem kerültek bele.

26 Erről lásd BÁTHORY Orsolya, „Pázmány Péternek szóló latin nyelvű ajánlások”, in *Személyek, intézmények szerepe a hívek lelkiiségének alakításában a 17–18. században*, szerk. SZELESTEI N. László, Pázmány irodalmi műhely, Lelekiégtörténeti tanulmányok 24, 27–46 (Budapest: MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelekiég Kutatócsoport, 2019), 28–34.

27 BITSKEY az előjáró levelet Lépes saját szövegének vélte. („Lépes Bálint és az olasz »Seicento«...”, 152.)

28 LÉPES 1616/Halál, 1–7.

29 Uo., 7–8.

30 Uo., 8. Például beszurja, hogy „Vgyan nagy kárnakis aletottam volna lenni, ha ez a’ fenyes tükör, az mi nemzetsegünkötől, el reitetet volna”.

31 Uo., 9.

32 Uo., Epistola dedicatoria, A2v.

zett témamegjelöléseket is. Ilyenek már az olaszban is előfordultak, de Dulcken továbbiakkal töltötte meg azokat.

Mivel Lépes a latinból dolgozott, ezért a latin és a magyar szöveget vetettem össze, de különbség esetén az olaszt használtam egyfajta kontrollszöveggé. Természetesen e tanulmány keretein belül minden eltérést nem vehettem számba, de nem is lenne értelme. Feladatomnak inkább azt tartottam, hogy valamiféle rendszert találjak Lépes módosításainak hátterében. A latin és a magyar szöveg közötti különbségeket négy csoportba osztottam: betoldás, kihagyás, átalakítás, applikáció. Ilyen csoportosításban tárgyalom őket a következőkben. Igyekeztem magyarázatot találni Lépes változtatásaira, de csak feltételezéseket tudok megfogalmazni, olykor azokat sem. A latin idézetek fordításában például semmilyen rendszert nem sikerült felismernem: olykor lefordítja őket magyarra, máskor nem. Ugyanakkor feltűnő, hogy bibliai idézeteknél szívesen illeszt be további odaillő bibliai citátumokat, vagy a megadottat folytatja a következő versekkel.³³ Egy alkalommal az ókori példák sorához hozzáadja Cicerót és egy tőle származó idézetet („Homo nata erat.”), furcsamód Dolobellának nevezve Cicero lányát.³⁴ Összességében az állapítható meg, hogy Lépes betoldásokkal alig módosítja a szöveget.

Számosabbak, ezért jelentősebbnek tűnnek a kihagyások. Lépes előszeretettel hagyja ki a prédikáció szóbeli létmódjára utaló megnyilvánulásokat, például a hallgatóság-hoz forduló megszólításokat, a hozzájuk intézett kérdéseket, felszólításokat, vagy éppen azt, amikor a prédikátor bejelenti, hogy most pihen egyet. Maga Inchino is igyekezett valamennyire megtisztogatni a szövegét ezektől a fordulatoktól, ahogyan azt fentebb már említettem, de Lépes még tovább megy a prédikáció olvasmánnyá alakításában.

A magyarban többször hiányoznak a fejezeteket záró összegző tanítások, egy-két alkalommal pedig rövid összefoglalás („Rovid beszéd [..]” felvezetéssel) helyettesíti az eredetit. Négy olyan hosszabb passzus van, amelyet Lépes nem vesz át a latinból. Hármat ezek közül talán szubtilis jellege miatt: az első a halál szó etimológiájából kiinduló halálértelmezés fejtegetése (itt maga Inchino is használja a *sottile* szót, a latin ennek megfelelően a *subtilist*);³⁵ a második a Jób 9,25–26 etimologizáló, de morális tanításra kifutó hosszadalmas és bonyolult értelmezése;³⁶ a harmadik filozófiai elmélkedés arról, hogy a halál és az élet egymás ellentétei-e.³⁷ A Lépes fordításából hiányzó negyedik szövegrészlet ókori szerzőkre hivatkozva példák hosszú sorát közli annak bizonyítására, hogy még az „antik pogányok” is azt vallották, hogy hasznos és jó a halál.³⁸ Lehetetlen megmondani, hogy miért hagyta el ezt a részt. Esetleg a nem keresztény példatár vagy a szövegrész terjedelmessége miatt? Utóbbi okot sejthetjük azokban az esetekben, amikor hasonlóságokat (*similitudo*) hagy ki (például gyümölcs,³⁹ katonai;⁴⁰

33 Ilyen bővítéseket találunk például uo., 14, 86–87, 143, 181, 211 (itt egy Augustinus-idézetet szűrt be), 241.

34 Hasonló neve volt Cicero vejének (Publius Cornelius Dolabella). Lányát Tulliának hívták.

35 INCHINUS 1609, 78–79.

36 Uo., 157–158.

37 Uo., 197–200.

38 Uo., 152–153.

39 Uo., 190–191.

40 Uo., 223–225.

földműveléshez kapcsolódó⁴¹). Ezekben ugyanis Inchino prédikációi igen gazdagok. A *similitudo* kedvelt retorikai eszköz a 16–17. századi olasz prédikációirodalomban.⁴² Inchino egyrészt ezért is alkalmazhatta ilyen gyakran, de azért is, hogy a prédikátor társak bőséges tárházból válogathassanak. Ugyanez igaz az *exemplumokra* is, melyekből Lépes kettőt teljesen elhagy, egy ellentétekre épülő másikat pedig leegyszerűsít.⁴³

A kihagyások egy újabb csoportját jelentik az olasz versidézetek. Inchino többször idéz olasz költői művekből. Dulcken ezeket először olaszul, majd latin prózai fordításban hozza, közülük csupán Ariosto nem szerepel nála (*Orlando furioso*, II/39).⁴⁴ Lépes ellenben öt alkalommal hagyja figyelmen kívül a verseket (Petrarca: *Canzoniere*,⁴⁵ *Trionfi*,⁴⁶ Tasso: *Gerusalemme liberata*, III/68⁴⁷), négyszer pedig csak a latin prózai átirás magyarra fordított változatát adja meg (Castellano de' Castellani egy szonettje,⁴⁸ Petrarca: *Trionfi*⁴⁹). Az egyik helyen teljesen belesimítja a prózába átirrt verseket a szövegbe, és a toszkán poeta megnevezést is elhagyja, így semmi sem jelzi, hogy eredetileg versekről volt szó.⁵⁰ Eljárását csak feltételezésekbe bocsátkozva próbálhatnánk magyarázni.

Néhány kihagyás,⁵¹ illetve átalakítás⁵² afelé mutat, mintha Lépes éppen a *movere* érdekében alkalmazott retorikai eszközök visszaszorítására törekedne. Megválnak az *interrogatióktól*, *exclamatióktól*, indulatszavaktól, a prédikátor felfokozott érzelmi állapotát kifejező nyelvi megoldásoktól.⁵³ A kérdés-válaszokat, azaz a párbeszédeséget egyszerű felsorolással fokozza le, megfosztva ezzel a szöveget emotív erejétől. A végén pedig összefoglalja a tanítást, mintha számára inkább a *docere* élvezne prioritást.⁵⁴ Ezeket a változtatásokat értelmezhetjük egyrészt úgy, hogy Lépes az eredeti szövegnek azokat a jellegzetességeit akarta átalakítani, melyek inkább a szóbeli előadásra tették alkalmassá; másrészt úgy is, hogy Lépes az oratori célok átrendezését kívánta megvalósítani.

41 Uo., 261–262.

42 Andrea BATTISTINI, „Forme e tendenze della predicazione barocca”, in *La predicazione nel Seicento*, szerk. Maria Luisa DOGLIO, Carlo DELCORNO, 23–48 (Bologna: il Mulino, 2009), 45. A *similitudó*ról lásd SZELESTEI N. László, „Similitudo: Gyalogi János kéziratok retorikai gyűjtéséről, I.”, in *Eruditio et magnanimitas: Tanulmányok Gábor Csilla köszöntésére*, szerk. FARMATI Anna és mások, 99–110 (Budapest: reciti, 2023).

43 INCHINUS 1609, 251–254, 260.

44 INCHINO 1601, 44.

45 INCHINUS 1609, 199.

46 Uo., 134, 216, 250.

47 Uo., 158–159.

48 INCHINUS 1609, 32–33, LÉPES 1616/Halál, 43.

49 INCHINUS 1609, 57–59, LÉPES 1616/Halál, 67–68; INCHINUS 1609, 66–67, LÉPES 1616/Halál, 77; INCHINUS 1609, 187, LÉPES 1616/Halál, 184.

50 Az első vers szerzőjét nem sikerült azonosítanom, a második Petrarca *Trionfi*jából van: INCHINUS 1609, 187, LÉPES 1616/Halál, 184.

51 INCHINUS 1609, 119–120.

52 További példák: Lépes kihagyja a keresztényeknek szóló buzdítást, helyette beszúr egy bibliai idézetet (INCHINUS 1609, 207, LÉPES 1616/Halál, 195). Elhagyja a felkiáltásokat az Aranyszájú Szent János-citátum után (INCHINUS 1609, 116, LÉPES 1616/Halál, 241).

53 INCHINUS 1609, 246–252, LÉPES 1616/Halál, 223–226.

54 INCHINUS 1609, 166–167, LÉPES 1616/Halál, 236–237.

A latin és a magyar szöveg közötti eltérések utolsó csoportját a magyar befogadókra applikálás és az aktualizálás szándéka hozta létre, ami egyáltalán nem szokatlan a korban. Míg Inchino a nápolyiakat szólítja meg, addig Lépes a nyitraiakat.⁵⁵ Amikor Inchino az olasz városokban jól ismert lovasversenyt (*palio*) hozza példának a nápolyi hallgatóság előtt, Lépes alkalmazás, átalakítás nélkül kihagyja ezt az utalást.⁵⁶ Az *ubi sunt*-formulánál pedig beszúrja a magyar királyokat, főpapokat és a vitéségben magukat kitüntető nemesi családokat.⁵⁷ Inchino egyik példájában *Re catolico di Spagna* szerepel,⁵⁸ aki Dulcken fordításában *Rex Philippus* lesz, míg Lépes tollán *a római császár, kegyelmes urunk, koronás királyunk*.⁵⁹ Végül, míg az olaszban és a latinban egy helyen az áll, hogy idén közelebb vagyunk a halálhoz, mint a múltban bármikor, Lépes beilleszti az aktuális dátumot: „1616. pünkösdi hava, az Úr mennybemenetele előtti hét”.⁶⁰

Végül érdemes néhány szót ejteni a halálról szóló első könyv utáni szövegekről, melyek mindegyike Lépes betoldása. Először egy rövid magyar nyelvű summa következik (245), majd egy latin nyelvű verses beszélgetés ember és halál között. (246–247.) Ennek első három sora Ovidius *Metamorphoses*éből (VI, 193–195) származik, a többi a humanista Johannes Serifaber munkájának 54 sora.⁶¹ Az utolsó lapon (248) két újabb vers következik (*Admonitiones in vita humana utilissimae, Alia praemonitio*). Ezek forrását nem tudom megjelölni, annyi bizonyos, hogy mindkettő szerepel a német humanista, Heinrich Rantzau *Commentarius bellicus*ában.⁶²

2. 2. Az utolsó ítélet

Az 1616-os kötet második könyve az utolsó ítéletről szól. Új címlappal (cím és a könyv summázata) van ellátva, és a lapszámozás is újrakezdődik. A latintól eltérően a *concio* magyar megfelelője itt sem jelenik meg, ahogyan az sem, hogy hol és mikor tartotta ezt a prédikációt Inchino. A kihagyások tekintetében hasonló jellegzetességeket figyelhetünk meg, mint a halálról szóló könyvben: 1. el-elmaradnak a fejezetzáró mondatok, melyek egyébként gyakran a hitszónok pihenésre vagy éppen figyelemre felhívó szava-

55 INCHINUS 1609, 34, LÉPES 1616/Halál, 45. – KOLTAY-KASTNER („A magyar irodalmi barokk 2.”, 119) ebből arra következtetett, hogy Lépes „valószínűleg maga el is mondott jó néhányat ezek közül a prédikációk közül”.

56 INCHINUS 1609, 136–137, LÉPES 1616/Halál, 146.

57 LÉPES 1616/Halál, 77, 80. – Ezt említi, és részben idézi is KOVÁCS, „Felföldi íróportrék...”, 643–644.

58 Valószínűleg III. Fülöp spanyol királyról van szó.

59 INCHINO 1601, 76–77, INCHINUS 1609, 175–176, LÉPES 1616/Halál, 177.

60 INCHINUS 1609, 84, LÉPES 1616/Halál, 95.

61 Johannes SERIFABER, *Colloquium Sigismvndi [...] cum Morte* ([Bécs?]: k. n., [1552?], VD16 S 6003). Lépesnél 4–6. sorok = SERIFABER, 48–50. sorok; 7–22. sorok = SERIFABER, 1–16. sorok; 23–39. sorok = SERIFABER, 123–139. sorok; 40–57. sorok = SERIFABER, 146–163. sorok.

62 Henricus RANZOVIUS, *Commentarius bellicus* [...] (Francofurtum: Zacharias Palthenius, 1595, VD16 R 223), 308, 354.

it tartalmazzák, vagy előretalnak a következő fejezet témájára,⁶³ 2. néhány nehezebben követhető gondolatmenet nem vagy csak leegyszerűsítve szerepel benne.⁶⁴

Lépes itt is iktat be magyar példákat, vagy lecseréli az eredetieket: Magyarországot is beilleszti egy felsorolásba;⁶⁵ az ellenség a tatár és a török, a döghalál pedig Magyarországot és Erdélyt sújtja.⁶⁶ A szerzetesrend-alapítók sorába illeszti Loyolai Ignácot. Mivel Lépes mindkét kötetét Pázmánynak ajánlotta, valamint a vállalkozás kezdeményezőjeként is őt nevezte meg az 1617-es dedikációban, azt sem zárhatjuk ki, hogy ez a betoldás Pázmány felé tett megtisztelő gesztusként értékelendő.⁶⁷

A betoldásokból elsősorban a bibliai idézeteket érdemes megemlíteni. Lépes már az első oldalon elhelyez hat, az utolsó ítélethez kapcsolódó bibliai idézetet latinul, melyek fölött egyfajta cím gyanánt az áll: „Surgite mortui, venite ad iudicium.” A következő oldalon, míg a latin fordítás az olasznak megfelelően csak a Lk 21,25-öt hozza, addig Lépes az egész Lk 21,25–33-at, magyar fordításban. A magyar fordító kiegészítése a kötet végén (256–258), az *Epilogus* címszó alatt a *Dies irae* is, melynek utolsó versszakából hiányzik az utolsó két sor. Ezeket a Jo 2,17 soraival helyettesítette. A himnusz és a bibliai szöveg tipográfiailag is elkülönül, amennyiben az utóbbi bentebb van szedve.

Ahogy arra már fentebb utaltam, Förköli Gábor vette észre, hogy Lépes a 7–8., 14–15. és 18–19. lapokon Pázmány *Kalauz*át kompilálja.⁶⁸ Némileg pontosítva Förköli megjegyzését: Lépes a 6–20. lapokon használja a *Kalauz* 1. könyvének 2. (*a világnak szépségéről*) és 7. (*Isten bölcsességéről*) részét.⁶⁹ Többnyire szó szerint vesz át szövegegységeket, de olykor kihagy egy-egy részt, egy-egy mondatot, latin idézeteket. Továbbá itt is megmutatkozik Lépes azon törekvése, hogy növelje a *Biblia* szövegbeli jelenlétét: többször is előfordul, hogy míg Pázmány csak a margón adja meg a bibliai locusokat, addig Lépes latinul hozza a megadott helyeken olvasható szöveget.

Lépes azonban nem csak itt támaszkodik Pázmány művére. Ezt Förköli nem említette, de a 44. lap alján a következő mondat vezet át Inchino szövegéből a Kálvinnal polemizáló részbe, azaz a *Kalauz*ba: „Kerlek kereszténynek, megh ne botránkózzatok nemely eretnekéknek, az mi edes Urunk, meg valtonk ellen, böcsüllétlen kerödesekben, ne mondgiám inkab karomkodásokban.” A 45-től 52-ig terjedő rész a *Kalauz* idevágó passzusaiból van összeállítva.⁷⁰ Lépes még egy további helyen fordul a *Kalauz*hoz, ott, ahol

63 Például INCHINUS 1609, 353, 391, 395, 415, 437, 460.

64 Például INCHINUS 1609, 361–363, LÉPES 1616/Utolsó ítélet, 97 (Lépes a 4. okot kihagyja); INCHINUS 1609, 470–471, LÉPES 1616/Utolsó ítélet, 194 (Lépes kihagyja a bibliai idézet [Mt 25,41] egyes szavainak magyarázatára épülő részt, összevon, leegyszerűsít).

65 INCHINUS 1609, 383, LÉPES 1616/Utolsó ítélet, 120.

66 INCHINUS 1609, 366–367, LÉPES 1616/Utolsó ítélet, 100–102. Ezt idézi Kovács is, „Felföldi íróportrék...”, 644.

67 INCHINUS 1609, 404, LÉPES 1616/Utolsó ítélet, 139.

68 FÖRKÖLI, „A *Kalauz* helye...”, 21–23.

69 PÁZMÁNY Péter, *Isteni igazságra vezetero kalauz* (Pozsony: [typ. archiepiscopalis], 1613, RMNy 1059), (a továbbiakban *Kalauz* 1613), 1. könyv, 2. rész, 8, 12–21; 1. könyv, 7. rész, 36–37.

70 Uo., 2. könyv, 2. rész (Bizonyosága a kereszténységnek, 1. Krisztus személyének méltósága), 47; 5. könyv, 1. rész, 385–386; 2. rész, 390–393; 4. rész, 400 (Kálvin a Credo első, második, negyedik ágazatját nem hiszi); 10. könyv, 3. rész (Luther és Kálvin az Antikrisztus hompistere), 675.

az Anyaszentegyház ellenségeiről van szó. Ide a kálvinisták kegyetlenkedéseiről szóló szövegrészt illeszti be Pázmánytól.⁷¹

Lépes egy másik szerző, a dominikánus szerzetes Petrus de Palude (1277–1342) *sermónit* is kompilálja. Az 59–62. lapokon az utolsó ítélet jeleiről van szó. Ezeket Lépes először Petrus de Palude alapján mutatja be, majd hozza Inchino felsorolását, aztán újra a középkori szerző szövege következik, aki Jeromos alapján tizenöt jelet írt le, végül viszontér Inchino.⁷²

2. 3. A pokol

Az 1617-ben megjelent második kötet címlapverzőjén egy lapnyi terjedelmű, latin nyelvű Augustinus-idézet áll a pokolról, mely könnyen származhat florilégiumból.⁷³ Ezt követi az *Epistola dedicatoria*, melynek címzettje újra Pázmány.⁷⁴ Az 1–2. lapokon bibliai idézetet hoz magyarul (Lk 16,19–31). Hasonlóan az első kötethez itt is hiányzik a prédikáció mint műfajmegnevezés, csak témamegjelölés szerepel.

A kihagyások mennyisége itt sem jelentős, és az első kötethez hasonló jellegzetes ségek szintén kimutathatóak: Lépes többek között etimologizáló-moralizáló értelmezést, példákat és Dante híres sorait (*Pokol*, III. ének, 1–3., 9. sorok), valamint a hitszónok hallgatóságot megszólító megnyilvánulásait hagyja ki.⁷⁵ A magyar olvasóközönséghez való alkalmazkodás szándékáról csak kevés változtatás árulkodik.⁷⁶

A betoldások ellenben többfélék, és nagymértékben módosítják Inchino szövegét. Lépes sokkal több – hol latin, hol magyar nyelvű – bibliai citátummal bővít, mint az első kötetben.⁷⁷ Egy helyen tizenöt bibliai idézetet hoz.⁷⁸ Az antik műveltségből csupán két esetben merít: egy Horatius- és egy Propertius-idézetet,⁷⁹ valamint négy további elemmel (Pompeiusok, Hannibalok, Hectorok, Priamusok) egészít ki egy felsorolást,⁸⁰ amelyben Inchino a jelenleg pokolban szenvedő, de egykor hatalmas urak neveit sorolja.

A más művekből átvett részek mennyisége ebben a könyvben olyan nagy, hogy számításaim szerint a könyv közel fele nem Inchino művének fordítása, hanem kompiláció. Kezdve az előljáró levéllel, mely Inchino *prooemium*ából, a francia hitszónok, Pierre

71 LÉPES 1616/Utolsó ítélet, 104; *Kalauz* 1613, 3. könyv, 3. rész (Második bizonyosága az új tudományok hamisságának), 131–132.

72 Petrus DE PALUDE, *Sermones sive enarrationes in Evangelia, Pars Hyemalis* (Colonia Agrippina: A. Hierat, 1602, VD17 12:652778Q), Enarratio I, 100–101; INCHINUS 1609, 319–320; DE PALUDE, *Sermones...*, Enarratio III, 127–129.

73 A *Novissima Polyantha Infernus* címszavánál szerepel ez az idézet. Joseph Lang gyűjteményének használatáról a későbbiekben lesz még szó. *Novissima Polyantha*, szerk. Josephus LANGIUS, (Francofurtum: Zetznerus, 1613, VD17 23:000498E), a továbbiakban LANGIUS 1613.

74 A kötetek ajánlóleveleiről lásd BÁTHORY, „Pázmány Péternek szóló...”, 28–34.

75 Például INCHINUS 1609, 556, 685–688, 691.

76 Ilyen például, hogy míg Inchinónál (INCHINUS 1609, 601) a drágakő Rómában veszik el, ezért nem Cremonában kell keresni, Lépesnél (LÉPES 1617/Pokol, 228) a két város Prága és Bécs lesz.

77 Például LÉPES 1617/Pokol, 94, 176, 307, 321–322, 425.

78 Uo., 31–34.

79 Uo., 249.

80 Uo., 424.

de Besse (1567–1639) pokolról szóló első beszédének bizonyos részeiből és a Lépes saját vállalkozásáról tudósító néhány zárószókból áll össze.⁸¹ A legtöbb átvétel forrása Pierre de Besse, akinek a négy végső dologról szóló prédikációinak idevágó, azaz pokolról szóló beszédeit (*concio de inferno* I–III., V–VII.) használja fel Lépes. A francia szerző prédikációs kötetei, ahogyan azt a számos népnyelvű és latin kiadás jelzi, igen jól ismeretek voltak a korban,⁸² mintapredikációként való magyarországi alkalmazásukat Szelestei Nagy László mutatta ki.⁸³

Lépes választását indokolhatja a témaazonosság, de egy másik, még nem bizonyított feltételezés is, miszerint de Besse pedig Inchinót kompilálta. Egy olasz kutató, Giorgio Forni a lateráni kanonokok kongregációjához tartozó hitszónokok műveinek európai hatásával foglalkozva inkább csak mellékesen ír arról, hogy de Besse és Inchino beszédei feltűnően sok hasonlóságot és egyezést mutatnak egymással. Az olasz és a francia szöveg egy-egy részletével illusztrálja ezt, de tüzetes összevetést nem végez.⁸⁴ Az átvételek mellett ugyanakkor érdemes azzal is számolni, hogy a pokolról szóló beszédnek ekkorra már jól kialakult hagyománya van, melynek idézeteit, *exemplumait*, hasonlatait stb. prédikatori segédkönyvekben adták közre, és ezeket mind Inchino, mind de Besse jól ismerhette.

A két prédikáció közötti hasonlóságokra mindenesetre Lépesnek is fel kellett figyelnie, erre utalnak bizonyos szövegalkotói eljárásai. A de Besse prédikációit fordító részekben⁸⁵ ugyanis fel-feltűnnek kisebb Inchino-szövegrészek, éppen akkor, amikor mindkét szerző ugyanazt az idézetet és hivatkozást használja.⁸⁶ Egy *similitudo* esetében pedig, mely a két szövegben azonos és eltérő elemekből is építkezik, Lépes mindkettőre támaszkodik.⁸⁷

81 Uo., 3–5. = INCHINUS 1609, prooemium, míg az 5–11. = PETRUS BESSEUS, *Conciones sive conceptus theologici ac praedicabiles, de quatuor hominum novissimis, quatuor sacri adventus hebdomadis accommodati* (Colonia Agrippina: Kinckius, 1613, VD17 12:191256G), a továbbiakban BESSEUS 1613, 410, 412, 415, 417–418, 423–427 (concio I de inferno).

82 A szerzőről, valamint az európai és azon belül németországi kiadásokról lásd Amy NELSON BURNETT, „Preaching and Printing in Germany on the Eve of the Thirty Years’ War”, in *The Book Triumphant: Print in Transition in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, szerk. Malcolm WALSBY és Graeme KEMP, 132–157 (Leiden–Boston: Brill, 2011), 146, 151–153, doi: 10.1163/9789004221604_008.

83 SZELESTEI N. László, „Prédikációra készülés a kora újkorban”, in SZELESTEI N. László, *Prédikálás a 17. századi Magyarországon (Kéziratok kötetek)*, Pázmány irodalmi műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok 24, 9–17 (Budapest: MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2020), 10; valamint ugyanabban a kötetben: SZELESTEI N. László, „Pozsonyi prédikációk az 1620-as évekből: Szószék és hitvita Pázmány Péter környezetében”, in uo., 33–55, 37.

84 FORNI, „Gabriele Inchino...”, 116–118.

85 Ezek a következők: LÉPES 1617/Pokol, 99–144. = BESSEUS 1613, 480–504, 505–526 (concio V); LÉPES 1617/Pokol, 239–247. = BESSEUS 1613, 459–473 (concio III); LÉPES 1617/Pokol, 255–257. = BESSEUS 1613, 477–479 (concio III); LÉPES 1617/Pokol, 324–346. = BESSEUS 1613, 527–548 (concio VI); LÉPES 1617/Pokol, 349–362. = BESSEUS 1613, 549–576 (concio VII); LÉPES 1617/Pokol, 368–385. = BESSEUS 1613, 440–453 (concio II); LÉPES 1617/Pokol, 395–399. = BESSEUS 1613, 420–431 (concio I); LÉPES 1617/Pokol, 400–408. = BESSEUS 1613, 576–583 (concio VII).

86 Például INCHINUS 1609, 680–681; BESSEUS 1613, 551 (concio VII).

87 LÉPES 1617/Pokol, 346; INCHINUS 1609, 682–684; BESSEUS 1613, 548 (concio VI).

A magyar szerző nem követi sorról sorra de Besse beszédeit, olykor kihagy belőlük rövidebb vagy hosszabb részeket. A de Besse-prédikációkban álló terjedelmes latin idézeteket viszont gyakran meghagyja, majd le is fordítja magyarra, amivel eléggé megterheli a szöveget. Bibliai bővítésekkel itt is él: összefoglalja a bibliai történetet, további kapcsolódó bibliai idézeteket hoz, vagy éppen közli a de Besse által csak margón jelölt bibliai helyeken olvasható szövegeket (olykor ki is javítja de Besse, illetve egy helyütt Inchino bibliai locusjelzését is).

A francia hitszónok pokolról szóló II. beszédét fordító és kompiláló Lépés a pokol helyéről értekező fejezetbe Pázmány *Kalauz*ából is másol be részeket.⁸⁸ A két szöveg közötti kapcsolatot a Ter 37,35 („Descendam ad filium meum lugens in infernum.”) hozza létre, mely de Besse-nél Lyranus exegézisében és a Józsefet sirató Jákob alakjában, Pázmánynál pedig parafrázis és margóhivatkozás formájában jelenik meg. Lépés *Kalauz*-használatát azonban nem korlátozódik erre a helyre. A 34. lapon a pokol létezését bizonyító bibliai idézetek sorát így zárja le: „Itellye megh immar minden ember, minemő lölki ösmerettel tagadhatták legyen Luther, es Calvinus, az poklot, es ánnak kinnyait, enni elő szamlált szent Irásnak bizonyetto helyei ellen.”⁸⁹ A következő bekezdés már Pázmány szövege arról, hogy hisznek-e a kálvinisták a pokolban. Ez alkalommal Lépés a forrását is megadja a főszövegben: „Olvasd à Kalauz ötödik könyvenek, ötödik reszet, folyo 407. 408. ez dolog felől.”⁹⁰ Majd folytatja Inchinóval egészen addig, míg újabb, immár rövidebb átvétel nem következik ismét a *Kalauz*ból (kereszttség, keresztetletlenül meghalt gyermekek).⁹¹ Ezen a ponton az itáliai szerző munkájában az áll, hogy hagyjuk most már a limbust és a purgatóriumot, beszéljünk inkább a pokolról.⁹² Lépés azonban nem tarthatta kielégítőnek azt, amit Inchino a purgatóriumról elmondott, ugyanis egy egész kis értekezést illesztett ide be, címeikkel ellátott, de számozatlan alfejezetek formájában, mégpedig úgy, hogy a *Kalauz*t, főképp a 14., purgatóriumról szóló könyvet kompilálta.⁹³

88 LÉPES 1617/Pokol, 379–382. = *Kalauz* 1613, 5. könyv 5. rész (Kálvin az 5. ágazatot elrontja), 403–405.

89 INCHINUS 1609, 544–545, LÉPES 1617/Pokol, 31–34.

90 LÉPES 1617/Pokol, 34–36. = *Kalauz* 1613, 5. könyv 5. rész (Kálvin a Credo 5. ágazatját elrontotta), 407–408. Idézet a LÉPES 1617/Pokol, 36-on. Lépés szövegét idézi FÖRKÖLI is, „A *Kalauz* helye...”, 20.

91 LÉPES 1617/Pokol, 39–40. = *Kalauz* 1613, 3. könyv 11. rész (Tizedik bizonytsága az új tudományok hamisságának), 279.

92 INCHINUS 1609, 548.

93 LÉPES 1617/Pokol, 41–79. = *Kalauz* 1613, 14. könyv, 2. rész, 801–816. További átvételeket találunk innen: *Kalauz* 1613, 3. könyv, 2. rész (Első bizonytsága az új tudományok hamisságának), 97, 106, 108; 4. rész (Harmadik bizonytsága az új tudományok hamisságának), 146, 156; 5. rész (Negyedik bizonytsága az új tudományok hamisságának), 170; 9. rész (Nyolcadik bizonytsága az új tudományok hamisságának), 249; 12. rész (Tizenegyedik bizonytsága az új tudományok hamisságának), 292; 4. könyv (Az Augustana Confessio hazugságai), 1. rész, 334; 5. rész (A *Concordiáról*), 354; 8. könyv (Az anyaszentegyház nem fogy és nem tévelyeg), 2. rész, 545–546; 9. könyv, 2. rész (Egyedül a római anyaszentegyház az igaz ecclesia), 608; 10. könyv (A római pápa nem Antikrisztus), 1. rész, 653; 11. könyv (A miséről), 5. rész, 740; 12. könyv, 3. rész (A jöcselekedetekről), 773, 775. Valamint még a 93. lapon, ahol Isten mindenhatóságáról van szó (1. könyv, 5. része [Az Isten mindenható], 28–29).

Jól látható, hogy Lépes több esetben is Pázmány intenciójának megfelelően használta a *Kalauzt*: azaz gyakran fellapozta a suprával jelölt oldal(aka)t, és onnan vett át hivatkozást, idézetet vagy Pázmány-szöveget, majd visszatért a fejezetbe. Azt a gyakorlatát is folytatta, hogy a Pázmánynál csak marginális forrásmegjelölésként szereplő idézeteket megkereste, és beillesztette latinul és/vagy magyarul a saját szövegébe.

Lépes nemcsak a purgatórium, hanem a penitencia esetében is úgy vélte, hogy az olvasónak további tanításra van szüksége.⁹⁴ Ennek érdekében egy felvezető rész után, a papi feloldozás apropóján újra a *Kalauz*hoz fordult.⁹⁵ Miután tisztázta, hogy miből áll a penitencia (a margón számos bibliai hivatkozás utalja tovább az érdeklődő olvasót), visszatért Inchino szövegéhez, hogy felmondja a penitencia hasznait, majd a következőképpen folytatta:

Jer immár nyuicsuk hosszúra érről valo beszédünket, mert igen hásznos, és üdvösséges, erről valo szollásunk, nagy vigasztalásárais léhet ánnak az meg térő, es poeniténtia tarto Léleknek, kit ékkorig, bűneinek sokasága, es az késértétben eytésre szandékozo ördögnek mesterséges csalaradsági, rettégtettek volna.⁹⁶

Lépes ezt követően rövidebben Inchino egy másik munkájából, a *Scala coeliből* fordított le részeket,⁹⁷ és sokkal hosszabban a spanyol jezsuita, Luis de la Puente (1554–1624) *De christiani hominis perfectione* című értekezéséből.⁹⁸ Inchino ezen műve is prédikációgyűjtemény, a kiválasztott beszéd pedig tematikájában (*concio de poenitentia*) illeszkedik Lépes imént idézett célkitűzéséhez, ahogyan de la Puente művének harmadik értekezése is, melynek címe *De sacramento poenitentiae*. Hasonlóképpen tartalmi szempontok játszhattak szerepet abban is, hogy Lépes a penitenciáról szóló alfejezetekbe Pázmány imádságoskönyvéből olyan tanításokat és könyörgéseket illesztett be, melyek a töredelmességgel és a gyónással kapcsolatosak.⁹⁹ Lépes bővítései a purgatórium és a penitencia témájában, valamint ezek terjedelmessége határozottan arra a szándékra utal, hogy el akarta mélyíteni az olvasó ismereteit a katolikus hit e két alapvető kérdésében. Mindkét szövegrész a teológiai értekezés műfaji sajátosságait (definíciók, csoportosítások, a rendszerezés érdekében pontokba szedett okok, hasznok stb.) viseli magán.

94 A penitenciáról szóló rész: LÉPES 1617/Pokol, 172–219.

95 Uo., 169–172. = *Kalauz* 1613, 3. könyv, 3. rész (Második bizonyosága az új tudományok hamisságának), 136–138.

96 LÉPES 1617/Pokol, 173.

97 LÉPES 1617/Pokol, 173–176. = Gabriel INCHINUS, *Scala coeli seu conciones exquisitissimae de viis coelestibus*, ford. Antonius DULCKEN (Colonia Agrippina: Cholinus, 1609, VD17 12:192854D), 408–413.

98 LÉPES 1617/Pokol, 176–219. = Ludovicus de PONTE, *De christiani hominis perfectione*, 4 köt., ford. Melchior TREVINNIUS (Colonia Agrippina: Kinckius, 1615–1617, VD17 12:106883D), 1:271–280, 282–291, 310–313, 356–357.

99 LÉPES 1617/Pokol, 180, 204–207, 209–211, 214–218. = PÁZMÁNY Péter, *Keresztyen imadsaagos könyv* [...] (Pozsony: [typ. archiepiscopis], 1610, RMNy 1003), a továbbiakban *Imádságoskönyv* 1610, 154–155, 491–492, 70–74, 521–531.

2. 4. A mennyország

A második könyv címlapján újfent csak témamegjelölést (*Második keonyv az menyorszagrol*) találunk, és egy bibliai idézetet magyarul (hivatkozásai: Iz 64,3, 1Kor 2,9). Ezt hat további idézet követi latinul az első oldalon, melyek mindegyike megjelenik később Inchino szövegében. Míg Lépes a következő lapon (2) a Mt 20,20–23-at hozza magyarul, addig Inchino csak a Mt 20,20–21-et állítja a mennyországról szóló prédikáció élére, azt is rövidített formában. A könyv egészére is igaz, hogy a bibliai bővítések (idézet, margón elhelyezett hivatkozás vagy összefoglalás formájában) jóval terjedelmesebbek, mint a korábbi három könyvben.¹⁰⁰

Inchino prédikációjának a 3. lapon kellene kezdődnie, itt azonban egy latin idézet olvasható (Quae rursum [!] sunt quaerite, non quae super terram. – Kol 3,1–2-ből), amely kétségkívül kapcsolódik a témához, de Inchinónál nem szerepel. Az ezután következő szöveg első sorában megjelenik a *saskeselyő*, ahogyan Inchinónál az *aquila*, majd visszatér a *propositiō*ban (4) is, de Lépes egyik helyen sem az itáliai szerzőt követi.¹⁰¹ Mivel az átvezető mondatokon kívül Lépes szinte mindent más művekből vett át, nagyon valószínű, hogy ez is kompiláció, forrását azonban nem sikerült azonosítanom. A sas képére építő két szövegrész közé Lépes Pázmány imádságoskönyvéből, *Az örök boldogságnak kívánsága* című imádságból másolt be egy rövidebb részt.¹⁰² Választását újra a tematika határozta meg.

Inchino mennyországról írott prédikációja valójában csak a 88. lapon bukkan fel Lépes művében. A kompilált részek aránya ebben a negyedik könyvben a legnagyobb. Pontos számot nehéz lenne megadni, de becslésem szerint a magyar szövegnek valamivel több mint fele nem Inchino munkájának a fordítása. Lépes fő forrását Pierre de Besse már említett prédikációgyűjteményéből a mennyei dicsőségről írott beszédek (*concio de gloria coelesti*, I–VI) adják. Míg a pokolról szóló könyvbe a másoktól átvett részek többnyire tömbökben kerültek át, addig itt általában van egy alapszöveg (de Besse vagy Inchino), melybe – a téma egybevághósága alapján – Lépes más szerzőktől illeszt be kisebb, olykor csak egymondatos részleteket. Az ennek alapján elkülöníthető első szakasz az Inchino-prédikáció kezdetéig tart (88), alapszövege pedig de Besse első három mennyország-*conciója*.¹⁰³ A további bővítéseket két Pázmány-munkából valósítja meg Lépes: a *Kalauz*ból¹⁰⁴ és az *Imádságoskönyv*ből.¹⁰⁵

100 LÉPES 1617/Mennyország, 64, 69–71, 82, 89–90, 95, 97, 101, 114, 116, 126–127, 146–147, 150, 155, 156, 166, 170, 174, 210, 251, 277, 285, 289, 290, 296, 297–301.

101 INCHINUS 1609, ez a rész a *Prooemium* 731–734, sasos rész 731–732.

102 *Imádságoskönyv* 1610, 356–357.

103 LÉPES 1617/Mennyország, 4–29. = BESSEUS 1613, 585–569 (concio I de gloria coelesti), ívjelzete: PP4r (584-től 602-ig jó a lapszámozás, utána 563-tól újrakezdődik); LÉPES 1617/Mennyország, 30–58. = BESSEUS 1613, 570–599 (concio II). (FÖRKÖLI „A Kalauz helye...”, 23–24: észrevette, hogy Lépes a 42. oldalon nem Inchinót követi, de Lépes „saját leleményének” tartotta a szöveget.) LÉPES 1617/Mennyország, 59–88. = BESSEUS 1613, 599–627 (concio III).

104 LÉPES 1617/Mennyország, 4–5. = *Kalauz* 1613, 1. könyv, 2. része (A világnak szépségéről), 21; LÉPES 1617/Mennyország, 43–44. = 1. könyv, 2. része, 12, 13; LÉPES 1617/Mennyország, 50. = 1. könyv 1. része (Az Istennek ismeretéről), 3; LÉPES 1617/Mennyország, 52–53. = 1. könyv, 1. része, 2; LÉPES 1617/Mennyország, 53–56. = 1. könyv, 2. része, 13, 14; LÉPES 1617/Mennyország, 60–63. = 1. könyv, 2. része, 8, 9, 15–17.

105 LÉPES 1617/Mennyország, 6–7. = *Imádságoskönyv* 1610, Az örök boldogságnak kívánsága, 356–358.

Itt Lépés már jóval szabadabban kezeli Inchino szövegét is, amennyiben gyakran tömöríti, összevonja, és kihagy belőle. Az Inchino-fordítás a 108. oldalig tart, és csak egy *Kalauz*-átvétel szakítja meg.¹⁰⁶ Ezután tíz oldalon keresztül Inchino szövegét és de Besse VI. *concióját* szerkeszti egybe, több kihagyással.¹⁰⁷ Egy rövidebb *Kalauz*-¹⁰⁸ és de Besse¹⁰⁹-átvételt követően két új forrás jelenik meg.¹¹⁰ Kisebb terjedelemben az itáliai jezsuita, Girolamo Piatti (1545–1591)¹¹¹ *De bono status religiosi* című munkája,¹¹² annak is *De tribus mundi malis, quae Ioannes Apostolus commemorat* című fejezete. Ebben Piatti kijelenti, hogy az embert eltávolítja a mennyei dolgokról való elmélkedéstől, ha elmerül a jelenben és a világi dolgokban, és ilyenkor leginkább három bűnt követ el: „concupiscentia oculorum, id est, avaritiae sitis”, „carnis concupiscentia”, „superbia vitae”.¹¹³ Lépésnél tipográfiaailag is kiemelve, egyfajta címként jelenik meg a *Concupiscentia oculorum*,¹¹⁴ majd nemcsak Piatti szövegét és felosztását követi, hanem ki is egészíti azt olyan latin, majd magyarra fordított idézetekkel, melyek ehhez a három bűnhöz kapcsolódnak. Forrása florilégium, mely könnyen lehet a Joseph Lang-féle *Polyanthea* valamelyik 1617 előtti kiadása, ugyanis ezekben mindegyik idézet fellelhető. Lépés a témának megfelelően a *divitiae*, a *luxuria* (= *concupiscentia oculorum*), a *fornificatio*, a *libido* (= *carnis concupiscentia*) címszavakhoz csoportosított idézetekből válogat, majd a *superbia* és *humilitas* címszavakhoz fordul.¹¹⁵ Továbbá ide illőnek találja Pázmány *Imádságoskönyv*-nek két könyörgését: *A fajtalanság ellent* és *A tiszta lélekértet*, utóbbiban megváltoztatja a grammatikai alanyt többes szám első személyre.¹¹⁶

A következő részben újra de Besse dominál, főleg a mennyorszagról szóló VI. *concio*,¹¹⁷ de Lépés lefordít néhány oldalt a francia szerző egy másik munkájából is, melynek címe *Democritus Christianus*.¹¹⁸ Ez utóbbiból a forrásként szolgáló fejezet témája a világ állhatatlansága (*De mundi inconstantia*), ezért – Piatti művének és Lang gyűjte-

106 LÉPÉS 1617/Mennyország, 103–106. = *Kalauz* 1613, 2. könyv, 4. része (II. bizonyosága az kereszténységnek), 51, 52, 53–55.

107 LÉPÉS 1617/Mennyország, 108–118. = INCHINUS 1609, 753–755, 772–777, 783–785; BESSEUS 1613, 681–683 (concio VI).

108 LÉPÉS 1617/Mennyország, 118–119. = *Kalauz* 1613, 1. könyv, 4. része (Az Isten véghetetlen), 24; 1. könyv, 6. része (Az isteni természet elváltozhatatlan és mindenütt jelen van), 32, 33.

109 LÉPÉS 1617/Mennyország, 120–124. = BESSEUS 1613, 683–686 (concio VI).

110 LÉPÉS 1617/Mennyország, 124–140.

111 A szerzőről és műveiről lásd Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, 9 köt., (Bruxelles–Paris: O. Schepens–A. Picard, 1895), 6:coll. 692–696.

112 Hieronymus PLATUS, *De bono status religiosi libri tres* (Roma: apud Iacobum Tornerium, 1589), a továbbiakban PLATUS 1589, lib. I., cap. VI., 43–48.

113 Uo., 43.

114 LÉPÉS 1617/Mennyország, 124.

115 Uo., 141–150. = PLATUS 1589, 48; LANGIUS 1613, a *superbia* és a *humilitas* címszavaknál.

116 LÉPÉS 1617/Mennyország, 140–141. = *Imádságoskönyv* 1610, 339–340, 330–332.

117 LÉPÉS 1617/Mennyország, 150–152. = BESSEUS 1613, 686–687 (concio VI); LÉPÉS 1617/Mennyország, 155–178. = BESSEUS 1613, 687–704 (concio VI).

118 LÉPÉS 1617/Mennyország, 153–155. = Petrus BESSAEUS, *Democritus Christianus, id est, contemptus vanitatum mundi* (Colonia Agrippina: Ioannes Kinckius, 1616, VD17 1:066651A), a továbbiakban BESSAEUS 1616, cap. VII., 79–83.

ményének felhasználásával¹¹⁹ – Lépes elmerül ebben a kérdéskörben is. Amikor arról értekezik, hogy a másvilágon mindenki azt kapja, amit a földön kiérdemelt, Pázmány *Kalauzát* kompilálja.¹²⁰

Csak a *Harmadik részben* tér vissza Inchinóhoz, akit itt már jóval szabadabban, sok kihagyással követ,¹²¹ azután újra de Besse prédikációját teszi meg alapszöveggé,¹²² és ebbe illeszti be azokat a részleteket, melyeket a már említett forrásokból vett át: a *Kalauz*-ból,¹²³ az *Imádságkönyvből*,¹²⁴ Inchinótól¹²⁵ és valószínűleg a Lang-féle gyűjteményből.¹²⁶

Ezt követően egy viszonylag hosszabb részben Inchinót fordít a korábbiaknál kevesebb kihagyással és rövidítéssel,¹²⁷ majd immár egymástól elkülönítve de Besse¹²⁸ és újra Inchino¹²⁹ következik. Inchino Dulcken-féle fordítása a 919. lapon ér véget a latin kiadásban, Lépes a 917. lapig megy el,¹³⁰ miközben megint bővítésekkel él.¹³¹ Az utolsó lapokon Szent Ágostont magyartítja,¹³² végül de Besse VI. *conciójának* záró részét használja fel saját munkája befejezéséhez.¹³³

Lépes a mennysországról szóló részben az előző három könyvben alkalmazott változtatásokhoz hasonlóakat is véghez visz: a felsorolásokat bővíti,¹³⁴ az aposztrófákat és felkiáltásokat átalakítja kijelentő mondatokká,¹³⁵ és – főleg Inchino szövegét – magyar környezetre adaptálja. Utóbbira példa, amikor Lépes magyar földrajzi és családnevek

119 LÉPES 1617/Mennysország, 155. = PLATUS 1589, 227–228; LÉPES 1617/Mennysország, 159, 160, 171–172, 173. = LANGIUS 1613, a *mundus* és a *tribulatio* címszavaknál.

120 LÉPES 1617/Mennysország, 168–169. = *Kalauz* 1613, 12. könyv, 3. része (A jócselekedetek érdeméről), 775–776.

121 LÉPES 1617/Mennysország, 178–183. = INCHINUS 1609, 793–796.

122 LÉPES 1617/Mennysország, 183–228. = BESSEUS 1613, 631–655 (concio IV).

123 LÉPES 1617/Mennysország, 191–194. = *Kalauz* 1613, 3. könyv, 1. része (Csak egy az üdvösséges hit), 83–85; 3. könyv, 7. rész (VI. bizonysga a hamis tudománynak), 201; LÉPES 1617/Mennysország, 214. = 1. könyv, 2. része (A világnak szépségéről), 16; 12. könyv, 1. rész (Az embernek igazulásáról), 748.

124 LÉPES 1617/Mennysország, 213–214. = *Imádságkönyv* 1610, 63–64, Szt. Athanáz hitvallása.

125 LÉPES 1617/Mennysország, 198–207. = INCHINUS 1609, 800–805 (Inchino és de Besse szövege egyébként itt szinte megegyezik.); LÉPES 1617/Mennysország, 216–228. = INCHINUS 1609, 807–820.

126 LÉPES 1617/Mennysország, 189–191. = LANGIUS 1613, a *fides* címszó alatti idézetekből.

127 LÉPES 1617/Mennysország, 228–255. = INCHINUS 1609, 821–869.

128 LÉPES 1617/Mennysország, 256–263. = BESSEUS 1613, 656–680 (concio V).

129 LÉPES 1617/Mennysország, 264–278. = INCHINUS 1609, 870–883.

130 LÉPES 1617/Mennysország, 278–322. = INCHINUS 1609, 883–917.

131 LÉPES 1617/Mennysország, 278. = BESSEUS 1613, 588 (concio II); LÉPES 1617/Mennysország, 278–280. = *Kalauz* 1613, 1. könyv 2. rész (A világnak szépségéről), 12, 13; LÉPES 1617/Mennysország, 292–294, 304–305, 317, 320. = LANGIUS 1613, az *elemosyna*, *divitiae*, *obedientia*, *persecutio* címszavakhoz rendelt idézetekből; LÉPES 1617/Mennysország, 307–310, 315–316. = PLATUS 1589, 351, 354–357, 365–366.

132 LÉPES 1617/Mennysország, 322–324. = Aurelius AUGUSTINUS, *Meditationes, soliloquia, et manuale* (Colonia Agrippina: Mylius, 1604, VD17 12:133037E), cap. XXXV., *De desiderio et siti animae in Deum*, 227–230.

133 LÉPES 1617, 324–325. = BESSEUS 1613, 665 (helyesen 707)–708 (concio VI).

134 BESSEUS 1613, 686 (concio VI) uralkodós felsorolása háromelemű, Lépesé hat (LÉPES 1617/Mennysország, 123); BESSEUS 1613, 651–652 (concio IV) filozófusokat és poétákat említ, de csak Platónt és Arisztotelészt nevesíti. LÉPES 1617/Mennysország, 215. hét ilyet nevez meg.

135 LÉPES 1617/Mennysország, 233. = INCHINUS 1609, 833, 834.

kel bővít,¹³⁶ vagy éppen beilleszt Bonfinitól egy igen hosszú, János váradi püspökről szóló részt latinul és magyar fordításban is.¹³⁷

A kötet végére a négy végső dologról külön összefoglalókat helyez el, majd a négy könyvről együttesen is ad egy rövid summát.¹³⁸ Ugyan de Besse-nél is van hasonló,¹³⁹ de Lépes nem abból dolgozott. Forrását nem találtam, talán ő maga írta őket.

Lépes két kötetből és négy könyvből álló vállalkozását latin versekkel zárja.¹⁴⁰ Az első kettőt de Besse-től veszi át,¹⁴¹ a többi megtalálható a Lang-féle tematikus florilégi-um *mors, iudicium, infernus* és *coelum* címszavainál.¹⁴²

3. Összegzés

A szövegek fent elvégzett összevetése alapján több eddigi szakirodalmi állítás is árnyalhatóvá válik. Először is az, hogy Lépes eredetije csupán Inchino művének Dulcken-féle latin fordítása lenne.¹⁴³ Jól látszik, ahogyan halad előre a négy könyv fordításával, Lépes egyre több szerzőtől és egyre nagyobb szövegmennyiséget épít be Inchino munkájába. A másoktól átvett részeket a tematikus kapcsolódás alapján választhatta ki. Lépes szövegalkotói szerepének kiterjesztésére utalhat az, hogy míg az 1616-os kötetet az üdvösségre szomjazó keresztényeknek ajánlja a címlapon, addig az 1617-es címlapján már az olvasható, hogy íratattott Lépes Bálint által. A második kötet Pázmánynak címzett dedikációjában pedig azt is kijelenti, hogy míg a kezdeményezés Pázmányé volt, a *dispositio*, az *elocutio* és a *compendium* az övé.¹⁴⁴ Heltai János Lépes ajánlását azon né-

136 BESSAEUS 1616, 82-n a német-római császár még Mátyás, LÉPES 1617/Mennysország, 154-en már Rudolf, valamint Lépes még egy császárnak szóló jókívánságot is beilleszt; INCHINUS 1609, 889: csak tenger és tó szerepel, LÉPES 1617/Mennysország, 283: hozzátoldva morotva és magyarországi földrajzi nevek („förtöyi, balatony, tiszayi, dunayi, szavayi, dravayi”); INCHINUS 1609, 882: a mennysország minden hegyénél nagyobb, LÉPES 1617/Mennysország, 276: „az mi Zobri hegyünkhöz képest”; INCHINUS 1609, 892–893: barbár népek bírták Itáliát régen, majd e népek felsorolása, LÉPES 1617, 286: a barbárokat kihagyja, és a hunok után a felsorolásba beszúrja „regi Magyarok”; INCHINUS 1609, 893: *ubi sunt*-formula, LÉPES 1617/Mennysország, 287: betoldja a magyar nemes és tekintetes nemzetségeket, ugyanitt bibliai alakok és szentek felsorolása: Inchinónál Lucia, Lépes lecsereéli Borbálára és Orsolyára. Hasonló eljárást figyeltek meg Pécsi Lukácsnál: KÖSZEGHY Péter és UTASI Csilla, „Az keresztényen szüzeknek tisztességes koszorója”, in KÖSZEGHY Péter, *Az én életemben éltető épségem: Irodalomtörténeti tanulmányok*, 440–471 (Budapest: Balassi Kiadó, 2022), 469.

137 LÉPES 1617/Mennysország, 310–315. = Antonius BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, ford. KULCSÁR Péter (Budapest: Osiris Kiadó–Balassi Kiadó, 2019), IV. tized, 10. könyv, 135–155, 1056–1058.

138 LÉPES 1617/Mennysország, 325–334.

139 BESSEUS 1613, 705–665 (helyesen 707), (concio VI).

140 LÉPES 1617/Mennysország, 335–339.

141 A de Besse-kötet elején, az indexek után szerepelnek.

142 LANGIUS 1613.

143 Bartók István az 1630–1700 között készült fordításokra vonatkozóan ezt a gyakorlatot megszokottnak tartja. BARTÓK István, „Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk”: *Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között*, Irodalomtudomány és kritika (Budapest: Akadémiai Kiadó–Universitas Kiadó, 1998), 283.

144 LÉPES 1617, Epistola dedicatoria, A3r–v.

hány eset között említi, amikor „a szerző és az ajánlásban megszólított személy kapcsolata nem illeszthető be a hagyományos mecénás–pártfogott, patrónus–alumnus–familiaris viszonyba”, és úgy véli, hogy ezek a szerzők „művük ajánlásával szellemi, lelki társat keresnek, intellektuális közeget próbálnak teremteni maguk körül”.¹⁴⁵ Lépes ebben kudarcot vallott, ha elfogadjuk Koltay-Kastner Jenő állítását, mely szerint „kétségtelenül a Lépes Bálint-típusú olaszos prédikátoroknak szól Pázmány Péter figyelmeztetése”,¹⁴⁶ amikor elítéli azokat a hitszónokokat, akik „hegyes kérdéseket; haszontalan vizsgálásokat; fül-gyönyörködtető csufságokat vagy *fabulákat*; sovány és száraz gondolatokat forgatnak”.¹⁴⁷ Koltay-Kastner szerint ebben az intésben ugyanaz a szemléletet tükrözzük, mint azokban a 17. század eleji jezsuita generálisi intelmekben, amelyek „a keresett képek, halmozott jelzők, metaforák, hosszadalmas körülírások” használatát kárhóztatják.¹⁴⁸ Pázmány a hivatkozott részben a hallgatók lelki hasznát állítja szembe a gyönyörködtetéssel és a hitszónoki magamutogatással – amit rendre megtesznek a korabeli egyházi retorikák szerzői is –, de csak a fent idézett mondatban hoz példákat, ezek pedig nehezen tarthatók a secentismo jellegzetességeinek. Éppen ezért én úgy gondolom, hogy Pázmány szavai nem értelmezhetők Lépes és a secentista prédikációs stílus elleni állásfoglalásként.

Lépes egyébként röviden nyilatkozik műve stílusáról az első kötet ajánlólevelében, de itt kifejtett nézetei erősen topikus elemekből épülnek fel, kezdve azzal, hogy az igazságról szóló beszéd természeténél fogva egyszerű. A téma egyszerűsége pedig szükségszerűen vonta maga után az alacsony stílust, a visszafogott nyelvi kifejezést, hiszen nem az ékesszóló és csiszolt beszédre akar tanítani e munka, hanem arra, hogyan kell az embernek jól élnie és jól meghalnia.¹⁴⁹ Valójában Lépes ügyes fordító, aki képes visszaadni az eredeti szerzők stílusát, mely Inchino esetében a korántsem egyszerűségével kitűnő *concettismo*. Inchino annak a 16. század végi, 17. század eleji, lateráni kanonokok kongregációjához köthető prédikációs gyakorlatnak a képviselője, mely a *concetto predicabile* alkalmazásával egyszerre kívánta a tanítást és az intellektuális gyönyörködtetést szolgálni.¹⁵⁰ Bán Imre 1971-es tanulmányában Lépes stílusát a magyarországi „korai barokk próza különleges színfoltjaként” jellemezte, melynek aztán nem lett folytatása.¹⁵¹ Érdemes megemlíteni, hogy igen hasonló a helyzet Inchino és szerzetesrendje prédikációs modorával is, amennyiben a 17. századi itáliai hitszónoklat egyre inkább a *moverét* részesítette előnyben, és a meglepő *concettókra* épülő csodálatkeltés retorikája majd csak a század második felében Tesauróval bontakozik ki.¹⁵²

145 HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Res Libraria 2 (Budapest: Universitas Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár, 2008), 102.

146 KOLTAY-KASTNER, „A magyar irodalmi barokk 2.”, 120–121.

147 PÁZMÁNY Péter, *Prédikációk, Első rész*, szerk. KANYORSZKY György, Pázmány Péter összes munkái 6 (Budapest: Budapesti Kir. Magyar Tudomány-egyetem Hittudományi Kara, 1903), XXXIV.

148 KOLTAY-KASTNER, „A magyar irodalmi barokk 2.”, 121.

149 LÉPES 1616, *Epistola dedicatoria*, A4v–A5r.

150 FORNI, „Gabriele Inchino...”

151 BÁN, „A magyar barokk próza...”, 478, 480.

152 FORNI, „Gabriele Inchino...”, 72–73.

Ahogy azt a szakirodalom már eddig is hangsúlyozta, Lépes fordítói teljesítménye valóban figyelemre méltó. Nemcsak Inchino, hanem általában a fordításra kiválasztott szövegek hű tolmácsolója. A latin teológiai-filozófiai nyelvvel olykor ugyan meggyűlik a baja („ne faradgyunk az szűk magyar szoban sokat” – veti oda zárójelben),¹⁵³ de általában igaz, hogy alig iktat be kifejezéseket a magyar szöveg jobb érthetősége érdekében.

Kevésbé tehetségesnek mutatkozik ellenben abban, ahogyan az idézeteket kezeli. Egyrészt szívesen veszi át forrásai terjedelmes idézeteit, másrészt ő maga is nagy kedvvel tovább bővíti ezeket. Sőt, nem elégszik meg a latin citátummal, hanem igen gyakran még a magyar fordítást is elkészíti. Ez az eljárása erősen megtöri a szerkezeti kohéziót, pedig a néhány elejtett belső utalás és az átvezető-bevezető mondatok mind azt mutatják, hogy ez fontos erény lehetett a számára.

Inchino szövegét és Lépes fordítását összehasonlítva az is megállapítható, hogy valóban vannak arra utaló jelek, hogy Lépes igyekezett a prédikáció műfaji regiszteréből kilépve megvalósítani fordítását, például a műfajmegnevezés következetes elhagyásával vagy a hitszónok hallgatóságot megszólító megnyilvánulásainak kiiktatásával. Ugyanakkor kérdéses, hogy ezek a nem túl jelentős változtatások a szövegek elmélkedésként értelmezhetőségét és használhatóságát mozdították-e elő. Véleményem szerint inkább annak a már Inchino által érvényesített törekvésnek a továbbviteléről van itt szó, mely a prédikációk épületes olvasmányá alakításában volt érdekelt. Az eredeti szövegeknek a meditáció beszédhelyzetére való alkalmazása nem történik meg Lépes munkájában.

Végül érdekes, de források híján nem megválaszolható kérdés, hogy Lépes miért éppen ezeket a műveket kompilálta és fordította. Ebben minden bizonnyal – a tematikus kapcsolaton túl – szerepet játszott az is, hogy ezek álltak rendelkezésére. Mint írja, Inchino kötetéhez Kölnben jutott hozzá. Lépes eddig előkerült könyvei között azonban sem Inchinót, sem a fent említett szerzőket nem találjuk, ha ugyan birtokában voltak ezek a kötetek.¹⁵⁴

153 LÉPES 1617/Mennycsörgő, 219.

154 VÁSÁRHELYI Judit, „A győri Székese gyházi Könyvtár possessorai: II. Az »erdélyi« gyűjtemény; – III. Győri könyvtulajdonosok”, *Magyar Könyvszemle* 96 (1980): 230–263.